

Szabadon olvasható hazai régészeti szakirodalom az interneten

Holl András

Ismertetőnkben áttekintjük a kutatók számára szabadon hozzáférhető digitális szakirodalmat. A számos forrás közül az Akadémiai Könyvtár repozitóriumát emeljük ki. Röviden foglalkozunk a nyílt hozzáférés kérdésével, és kiemelünk kedvcsinálóként néhány közleményt, kattintható URL-ekkel.

Egyre több magyar szakirodalom áll a régészek rendelkezésére az interneten – érdemes áttekinteni a kínálatot. A digitális források egy részének eléréséhez előfizetés szükséges – ezekkel ismertetőnkben nem foglalkozunk. (A nem szabadon elérhető hazai szolgáltatások közül a legjelentősebbek az Akadémiai Kiadó adatbázisai és az Arcanum ADTplus. Ez utóbbiban található tudományos művek jelentős részének digitalizálása az Akadémiai Könyvtárral közös projektben történt, és az ismertetőnkben felsorolt anyagok között is szerepel.) Más források szabadon elérhetőek - ezek közül bemutatunk utólag digitalizáltakat, nyomtatott források digitális változatait, és olyanokat is, amelyek már papíron meg sem jelennek. Természetesen nem csak régészeti tárgyú könyvek és cikkek találhatóak hazai digitális gyűjteményekben, a rokon tudományok és segédtudományok anyagaiból is sok megtalálható az interneten. A történettudományok tárgyában a szerző ismertett néhányat az Ujkor.hu portálon (Holl, 2017) – a cikk megjelenése óta a történettudományi tartalmak köre is jelentősen bővült.

Nyílt hozzáférésű régészeti szakirodalmat sok szolgáltatás kínál, mi ezek közül az MTA Könyvtár és Információs Központ repozitóriumát, a REAL különböző gyűjteményeire összpontosítunk. De a REAL-on túl számos forrás található a HUNGARICANA-ban (múzeumi kiadványok), az OSZK Elektronikus Periodika Archívumában vagy a Szegedi Tudományegyetem Contenta repozitóriumában (szegedi Acták) és más digitális könyvtári szolgáltatások kínálatában is.

Azok a szabadon olvasható tartalmak, amelyekről e cikkben beszámolunk, részben az Akadémiai Könyvtár digitalizálási programjának eredményeként váltak hozzáférhetővé. Ebbe a körbe tartoznak közkinccsé vált régi tartalmak, és olyan újabb tartalmak, amelyek megjelentéhez az Akadémia valamilyen módon hozzájárult. A digitalizálás az MTA anyagi támogatásával, a Könyvtár szervezésében történt. Egyes évkönyvek, periodikák közreadása a kiadóval való megegyezés eredménye. (Az Akadémiai Kiadó folyóiratait az 1995-ös évig szabadon hozzáférhetőek.)

Kurrens tartalom akkor válhat szabaddá, ha a szerzői jogokkal rendelkezők ezt megengedik. A tudományos tartalmak esetében a legfőbb motiváció az, hogy a kiadásból amúgy is kevés anyagi haszon származik, támogatás nélkül legtöbbször lehetetlen hazai tartalmakat megjelentetni a régészet területén (és sok más területen is). Innen már csupán egy kis lépés a tartalmak azonnali, vagy késleltetett (embargós) szabaddá tétele. A támogatók – mint például az NKA vagy az MTA Könyv- és Folyóirat-kiadó Bizottsága - a közelmúltban már a támogatások feltételül szabták a nyílt hozzáférés alkalmazását. A külföldi kiadók pedig többnyire engedélyezik a kézirat repozitóriumai elhelyezését, hozzáférési embargó mellett. A nyílt hozzáférés (Open Access) a szerzőknek sem hátrányos – tiszteletdíjat amúgy sem igen kapnának, anyagi érdekük abban áll, hogy tudományos előmenetelüket

(akadémiai doktori fokozat, akadémiai tagság) helyezték előtérbe – ehhez viszont cikkeik nagyobb láthatósága segít.

Túl a közlemények szabad letölthetőségén kérdés az is, mit lehet tenni a szabadon hozzáférhető cikkekkel? Ennek szabályozásában segít a megfelelő felhasználási licencek megválasztása. A legelterjedtebb nyílt tartalmakra vonatkozó licenc-család a Creative Commons. Alkalmazása segíthet egy külföldi aggregátornak eldönteni, átveheti-e saját szerverére az adott tartalmat? A hozzáférési késleltetést pedig abban az esetben alkalmazzák, amikor a tartalom nyomtatva is megjelenik, aminek létrehozását az eladásból származó bevételek nélkül nem lehetne megoldani. A nyílt hozzáférésről további információkat közöl Holl (2013) – a cikk némileg elavult, de a nyílt hozzáférést nem ismerők számára mégis hasznos lehet.

Kezdjük a 19. századi, 20. sz. elejéről való folyóiratokkal, évkönyvekkel! A Rómer majd Hampel által szerkesztett Archaeológiai közlemények 22 kötete letölthető a REAL-J-ből (többségük a BTK Régészeti Intézet honlapjáról is). A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Muzeumtársulat Közlönye: a Történelmi és Régészeti Értesítő 1875 és 1917 közötti kötetei is megtalálhatóak a REAL-J-ben (csakúgy, mint ahogy az előfizetéshez kötött Arcanum Digitális Tudástárban is). A kiegyezés és az első világháború közötti időszakban számos társulat működött régészeti profillal – ezek évkönyveiből is sokat találunk a REAL-J-ben. Az anyag meglehetősen hiányos: maguknak az egyleteknek a működése sem volt feltétlenül folyamatos, de az Akadémiai Könyvtár állománya – amiből a digitalizálás készült – sem teljes. Az esetleges hiányzó köteteket szívesen digitalizálnánk, ha egy könyvtár vagy magánszemély kölcsönadná ezeket! Országos társulati évkönyvet is találunk az Akadémiai Könyvtár repozitóriumának folyóirat-gyűjteményében: az Országos Régészeti és Embertani Társulat Évkönyvé-nek két kötetét. Az évkönyv megnevezés megtévesztő: mindkét kötet több éves időszakot ölel át. Nem hagyhatjuk ki az Archaeológiai Értesítő köteteit sem. A régebbi anyag kötetenként tölthető le.

A REAL-EOD-ból a következő könyveket, dolgozatokat ajánljuk ebből az időszakból:

Rómer, Flóris és Henszlmann, Imre (1866): Műrégészeti kalauz különös tekintettel Magyarországra. <http://real-eod.mtak.hu/2625/>

Torma, Károly (1880): A Limes Dacicus felső része. Értekezések a történeti tudományok köréből (9. 2). <http://real-eod.mtak.hu/841/>

Kandra, Kabos (1890): Bene vára a Mátrában. <http://real-eod.mtak.hu/6481/>

Pulszky, Ferenc (1897): Magyarország archaeológiája. <http://real-eod.mtak.hu/6542/>

Hampel, József (1906): A Nemzeti Múzeum legrégebbi pannoniai sírtáblái. Értekezések a történeti tudományok köréből (21. 1). <http://real-eod.mtak.hu/1119/>

Stein, Aurél (1908): Homokba temetett városok : Régészeti és földrajzi utazás Indiából Kelet-Turkesztánba 1900-1901-ben. <http://real-eod.mtak.hu/1726/>

Az Értekezések a történeti tudományok köréből sorozat füzeiben számos további régészettel vagy műemlékekkel foglalkozó tanulmányt talál az olvasó. (<http://real->

eod.mtak.hu/view/series/=C9rtekez=E9sek_a_t=F6rt=E9neti_tudom=E1nyok_k=F6r=E9b==01511.html). Régészeti tárgyú írásokat nem csupán olyan kiadványokban találhatunk, amelyek címe vagy szerzője erről árulkodik. A *Magyar orvosok és természetvizsgálók Pozsonyban tartott XI. nagygyűlésének munkálatai*-ban beszámolót olvashatunk a konferenciához kapcsolódó régészeti kiállításról (http://real-eod.mtak.hu/1336/1/Magyar_orvosok_1866_tartalommal.pdf#page=237).

A két világháború közötti korszak régészeti irodalmából a szegedi Contenta-ban találhatjuk a Ferenc József Tudományegyetem Archaeológiai Intézetének dolgozatait. Az Országos Magyar Régészeti Társulat Évkönyvé-ből két kötetet találunk a REAL-J-ben (és persze, az Archeológiai Értesítő évfolyamait is).

Az elmúlt évtizedek kiadványai között megtalálhatjuk a REAL-EOD-ban és REAL-J-ben Régészeti Intézet sorozatainak kötetait valamint az Acta Archaeologica-t és persze a már többször említett Archaeológiai Értesítőt. Az akadémiai székfoglalók közül Bökönyi Sándorét válogattuk ide: *Környezeti és kulturális hatások késő-neolitikus kárpát-medencei és balkáni lelőhelyek csontanyagán* (<http://real-eod.mtak.hu/3422/>). Az 1986-os előadás anyaga két évvel később jelent meg az *Értekezések, emlékezések* sorozatban.

A REAL-ban frissen megjelent könyvek és cikkek is találhatóak az archaeológia területéről. A friss anyagok egy része még nem érhető el szabadon – embargósak. De ez azt jelenti, hogy a tiltási időszak lejártával, általában néhány év elmúltával szabadon olvashatóvá válnak. A REAL alapgyűjteményből a *Régészeti növénytan: Leletek, módszerek és értelmezés: Archaeobotanikai Kézikönyv*-et említjük példaként (<http://real.mtak.hu/99731/>). 2018-ban jelent meg, Pető Ákos és Kenéz Árpád szerkesztésében.

A Magyar Régészet és a Dissertationes Archaeologicae szabadon hozzáférhetőek a kiadói honlapokról – előbbi azonban a REAL-ban is archiválásra kerül. A repozitóriumi elhelyezés növeli a hosszú távú megőrzés esélyeit, és növeli a cikkek láthatóságát. Az MTA doktori eljárási szabályai szerint a REAL-D-be kerülnek a disszertációk. Találhatóak itt digitalizált kandidátusi vagy doktori értekezések is, amennyiben a szerző ezeknek publikálását kérte.

A könyvtár (és a kiadók) által végzett szisztematikus archiváláson túl a REAL alapgyűjtemény szerzői archiválásra is nyitva áll. A Bolyai ösztöndíjasok például számára kötelező a használata, de találhatunk itt többé-kevésbé teljes életműveket is. A szerző például archiválta itt szülei nagyobb cikkeit (http://real.mtak.hu/view/creators/H=2E_Gy=FCrky=3AKatalin=3A=3A.html ; <http://real.mtak.hu/view/creators/Holl=3AImre=3A=3A.html>). Lehetséges az MTMT-ből indítani az ott rögzített bibliográfiai tételek REAL archiválását – ez esetben még regisztrálni sem szükséges a repozitóriumba. A szerzőnek joga van a kiadó által elfogadott kéziratát közzétenni, a megjelent változatot azonban csak a kiadó szabályai szerint, egyetértésével töltheti a repozitóriumba (kivételt képeznek a Creative Commons licenccel közreadott művek). Az önfeltöltések között találhatók frissen megjelent (elvileg akár megjelenés előtt álló) cikkek is. Két cikket válogattunk ismertetőnkbe: Sófalvi András a Királykő várában végzett legutóbbi kutatásokról ír (*Weapon Finds from King's Rock Castle. DACIA : REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE*, 62. pp. 1-27. 2020. <http://real.mtak.hu/99884/>), Tankó Károly pedig Páty és Sajópetri harci szekeres temetkezésekről (*Comparative reflections on the recently unearthed chariot burials at Páty and Sajópetri (Hungary)*. *Archaica*, 7. pp. 163-176. 2020. <http://real.mtak.hu/108182/>).

A REAL különböző gyűjteményei külön repozitóriumnak látszanak, de közös keresésre is lehetőség van a Repozitóriumi Közös Kereső segítségével (<http://oai.kereso.sztaki.hu/kereso/index.php>). Az egyes repozitóriumi gyűjtemények némileg eltérő keresési és böngészési lehetőséget kínálnak, szerző vagy témakör szerint is.

Cikkünket kedvcsinálónak szántuk. Az érdeklődő olvasó az itt felsorolt anyagokon túl sok mást is találhat a hazai digitális könyvtárakban, repozitóriumokban. A digitalizálás, a tartalmak szabad elérése felé való elmozdulás lassú folyamat, az elérhető anyagok mennyisége azonban folyamatosan növekszik. Öt éve tette fel a kérdést Simon-Nanko László az Archäologische Informationen Open Access-sel foglalkozó számában: szükségszerűség vagy lehetőség a nyílt hozzáférés a magyar régészetben? (Simon-Nanko, 2015). Meggyőződésünk, hogy mindkettő. De a szabadon elérhető tartalmak gyarapodásához nem elég a könyvtárak elkötelezettsége. Szükséges, hogy a szakma használja ezeket az erőforrásokat, elfogadja az online közlési módot, és partner legyen a repozitóriumi gyűjtemények gyarapításában, a hiányok pótlásában.

<i>A Bács-Bodrog Megyei Történelmi Társulat Évkönyve</i>	http://real-j.mtak.hu/view/journal/A_B=E1cs-Bodrog_Megyei_T=F6rt=E9nelmi_T=E1rsulat_=C9vk=F6nyve.html
<i>A Békésvármegyei Régészeti és Mívelődéstörténelmi Társulat Évkönyve</i>	http://real-j.mtak.hu/view/journal/A_B=E9k=E9sv=E1rmegyei_R=E9g=E9szeti_=E9s_Mivel==0151d=E9st=F6rt=E9nelmi_T=E1rsulat_=C9vk=F6nyve.html
<i>A Biharvármegyei és Nagyvárad Régészeti és Történelmi Egylet Évkönyve</i>	http://real-j.mtak.hu/view/journal/A_Biharv=E1rmegyei_=E9s_Nagyv=E1radi_R=E9g=E9szeti_=E9s_T=F6rt=E9nelmi_Egylet_=C9vk=F6nyve.html
<i>A Csanádmegyei Régészeti és Történelmi Társulat évkönyve</i>	http://real-j.mtak.hu/view/journal/A_Csan=E1dmegyei_R=E9g=E9szeti_=E9s_T=F6rt=E9nelmi_T=E1rsulat_=E9vk=F6nyve.html
<i>A Csongrádmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyve</i>	http://real-j.mtak.hu/view/journal/A_Csongr=E1dmegyei_T=F6rt=E9nelmi_=E9s_R=E9g=E9szeti_T=E1rsulat_=C9vk=F6nyve.html
<i>Acta Archaeologica</i>	http://real-j.mtak.hu/view/journal/Acta_Archaeologica.html

<i>A Fejérvármegyei és Székesfejérvár Városi Történelmi s Régészeti Egylet Évkönyve</i>	http://real-j.mtak.hu/view/journal/A_Fej=E9rv=E1rmegyei=E9s_Sz=E9kesfej=E9rv=E1r_V=E1rosi_T=F6rt=E9nelmi_s_R=E9g=E9szeti_Egylet_=C9vk=F6nyve.html
<i>A Felsőmagyarországi Múzeum-Egylet évkönyve</i>	http://real-j.mtak.hu/view/journal/A_Fels==0151magyarorsz=E1gi_M=FAzeum-Egylet_=E9vk=F6nyve.html
<i>A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyve</i>	http://real-j.mtak.hu/view/journal/A_Hunyadmegyei_T=F6rt=E9nelmi_=E9s_R=E9g=E9szeti_T=E1rsulat_=C9vk=F6nyve.html
<i>A Komárom-Vármegyei és Komárom Városi Történelmi és Régészeti Egylet jelentése</i>	http://real-j.mtak.hu/view/journal/A_Kom=E1rom-V=E1rmegyei_=E9s_Kom=E1rom_V=E1rosi_T=F6rt=E9neti_=E9s_R=E9g=E9szeti_Egylet_jelent=E9se.html
<i>A Mosonmegyei Történelmi és Régészeti Egylet Jelentése</i>	http://real-j.mtak.hu/view/journal/A_Mosonmegyei_T=F6rt=E9neti_=E9s_R=E9g=E9szeti_Egylet_Jelent=E9se.html
<i>Antaeus – MittArchInst</i>	http://real-j.mtak.hu/view/journal/Antaeus_-_MittArchInst.html
<i>A Pozsonyvármegyei Régészeti Egylet értesítője</i>	http://real-j.mtak.hu/view/journal/A_Pozsonyv=E1rmegyei_R=E9g=E9szeti_Egylet_=E9rtes=EDt==0151je.html
<i>Aquincumi füzetek</i>	http://real-j.mtak.hu/view/journal/Aquincumi_F=FCzetek.html
<i>Archaeologiai Értesítő</i>	http://real-j.mtak.hu/view/journal/Archaeologiai_=C9rtes=EDt==0151.html
<i>Archaeologiai Közlemények</i>	http://real-j.mtak.hu/view/journal/Archaeologiai_K=F6zlem=E9nyek.html
<i>A Somogyvármegyei Régészeti s Történelmi Társulat évkönyve</i>	http://real-j.mtak.hu/view/journal/A_Somogyv=E1rmegyei_R=E9g=E9szeti_s_T=F6rt=E9nelmi_T=E1rsulat_=E9vk=F6nyve.html
<i>A Sopronmegyei Régészeti Társulat évkönyve</i>	http://real-j.mtak.hu/view/journal/A_Sopronmegyei_R=E9g=E9szeti_T=E1rsulat_=E9vk=F6nyve.html

<i>Az Országos Magyar Régészeti Társulat Évkönyve</i>	http://real-j.mtak.hu/view/journal/Az_Orsz=E1gos_Magyar_R=E9g=E9szeti_T=E1rsulat_ =C9vk=F6nyve.html
<i>Az Országos Régészeti és Embertani Társulat Évkönyve</i>	http://real-j.mtak.hu/view/journal/Az_Orsz=E1gos_R=E9g=E9szeti_ =E9s_Embertani_T=E1rsulat_ =C9vk=F6nyve.html
<i>Budapest Régiségei</i>	http://real-j.mtak.hu/view/journal/Budapest_R=E9gis=E9gei.html
<i>Gödöllő és Vidéke Történelmi és Régészeti Múzeum-Egyletének jelentése</i>	http://real-j.mtak.hu/view/journal/G=F6d=F6ll==0151_ =E9s_Vid=E9ke_T=F6rt=E9nelmi_ =E9s_R=E9g=E9szeti_M=FAzeum-Egylet=E9nek_jelent=E9se.html
<i>Iparrégészeti tájékoztató</i>	http://real-j.mtak.hu/view/journal/Iparr=E9g=E9szeti_t=E1j=E9koztat=F3.html
<i>Magyar Régészet</i>	http://real-j.mtak.hu/view/journal/Magyar_R=E9g=E9szet.html
<i>Régészeti és Történelmi Közlemények</i>	http://real-j.mtak.hu/view/journal/R=E9g=E9szeti_ =E9s_T=F6rt=E9nelmi_K=F6zlem=E9nyek.html
<i>Történelmi és Régészeti Értesítő</i>	http://real-j.mtak.hu/view/journal/T=F6rt=E9nelmi_ =E9s_R=E9g=E9szeti_ =C9rtes=EDt==0151.html

1. táblázat. Néhány régészeti tárgyú periodika a REAL-J-ből

1. ábra. Óbudát
ábrázoló metszet Jacobus Tollius 1700-ban kiadott *Epistolae Itineraries* c. útleírásából. <http://real-r.mtak.hu/775/>

Irodalom

Holl, András: *A nyílt hozzáférés nemzetközi és hazai áttekintése*. KÖNYV ÉS NEVELÉS, 15 (2). pp. 23-28. 2013. <http://real.mtak.hu/6313/>

Holl András: *Bemutakoznak az Akadémiai Könyvtár repozitóriumi*. Újkor.hu, 2017.
<http://ujkor.hu/content/bemutakoznak-az-akademiai-konyvtar-repozitoriumai>

Simon-Nanko László: *Open Access in der ungarischen Archäologie – Notwendigkeit oder Chance?* Archäologische Informationen, Bd. 38. 2015.
<https://journals.ub.uni-heidelberg.de/index.php/arch-inf/article/view/26153/19869>